

MARIA FIC
DANIEL FIC

PODSTAWY WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ W POLSCE (NA PRZYKŁADZIE WYDATKÓW CUDZOZIEMCÓW)

Pojęcie obszaru przygranicznego

Od końca lat osiemdziesiątych dokonują się w Europie procesy gospodarcze, w wyniku których mają miejsce procesy znoszenia granic wewnątrz obszaru państw Unii Europejskiej oraz dążenia do rozwoju kontaktów kulturalnych, politycznych i gospodarczych z państwami trzecimi, leżącymi poza nowymi, zewnętrznymi granicami Unii. Procesy te dotyczą bezpośrednio prawie wszystkich europejskich regionów granicznych, w których granice utraciły swą rolę odgradzającą. Regionom przy- i transgranicznym przypada więc rola pomostów i zarazem kamieni probierczych europejskiego procesu zjednoczeniowego.

W języku polskim *granica* łączy się etymologicznie z *pograniczem*, nie oznacza to jednak wcale, iż pojęcia te są również znaczeniowo synonimiczne. Granica oznacza bowiem linię podziału, natomiast pogranicze określa obszar (strefę) w pobliżu granicy. Pojęcie granicy wynika z istnienia sąsiadujących ze sobą obszarów zróżnicowanych pod określonym względem. Pojęcie linii granicznej występuje w sytuacji, w której różne graniczące ze sobą obszary stykają się bezpośrednio, a granica między nimi jest zdefiniowana jednoznacznie i ostro. Granica państwowa — nawet jeśli nie pokrywa się z linią podziału etnicznego — może z biegiem lat stać się granicą narodową (np. granice pomiędzy krajami arabskimi, których zarówno władza, jak i obywatele głoszą, że stanowią jeden naród — zob. M. Abdalla 1994, s. 131).

Badania wpływu granicy muszą się opierać na badaniu rozgraniczonych obszarów, gdyż linia graniczna to linia rozdzielająca obszary zróżnicowane pod określonym względem. Problem granic i ich wpływu na kształtowanie się życia gospodarczego nie został jeszcze dobrze rozpoznany. Granice polityczne (miedzypaństwowe) i administracyjne (w podziale wewnętrznym) powstały historycznie w wyniku sąsiedowania ze sobą obszarów zróżnicowanych pod względem organizacyjnym w sensie władzy centralnej i władz lokalnych. Stopień określoności obszarów wynika z praktycznych potrzeb istniejących na danym etapie historycznym. Wykazanie, że nieodpowiedni układ admi-

nistracyjny utrwała niekorzystne zaszłości społeczno-ekonomiczne, pozwala na podjęcie decyzji, co należy uczynić, aby stan ten zmienić. Zmiany w układzie administracyjnym należy poprzedzać badaniami przestrzennymi a w szczególności rozeznaniem funkcjonalnego układu ciężarów sieci osiedleńczej. Problematyka granicy jako przymusowej linii rozdzielającej — stając się podstawą planowania przestrzennego — powinna tę linię postulować i uzasadniać.

Granice i strefy przygraniczne są już od dawna przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych: geografii, historii, prawa, etnografii, ekonomii, praktyki planowania przestrzennego, polityki, obronności; są charakteryzowane w aspekcie kulturowym, politycznym, ekonomicznym, podejmuje się próby ich klasyfikacji na podstawie utworzonych kryteriów i mierników. Podstawą wnioskowania stają się wyniki badań statystycznych.

Pogranicze jako kategoria badawcza dość powszechnie jest pojmowane jako obszar zróżnicowany etnicznie i kulturowo, położony na obrzeżach państwowych, bądź regionalnych (J. Bukowska-Floreńska 1994, s. 165). Tak pojmowane pogranicze uwidocznia się w życiu społeczno-ekonomicznym i kulturze jako styk wskazujący z jednej strony na odrębność dwóch obszarów, a z drugiej na wzajemne wpływy w wyniku wspomnianych kontaktów. Przenikanie i mieszanie się czyni z pogranicza obszar przejściowy, rodzaj pomostu.

Nie jest łatwe zdefiniowanie pojęcia obszarów przygranicznych oraz określenie ich zasięgu geograficznego (przestrzennego) w głąb państwa. Zazwyczaj zalicza się do nich obszary rozciągające się wzdłuż granic państwowych. Funkcjonalne spojrzenie na obszary zróżnicowane etnicznie, kulturowo i ekonomicznie pozwala na wyróżnienie następujących pojęć:

1) obszar peryferyjny — położony w ramach jednego państwa, ale poza sferą najwyższej aktywności systemu. Obszar położony w strefie marginalnej, „na zewnątrz” określonych struktur terytorialnych, obszar ku granicom którego spada wartość potencjału gospodarczego. Niskie wskaźniki rozwoju. Obszary te wymagają specjalnego planowania regionalnego, gdyż opracowanie ich rozwoju jako kompilacja kilku opracowań różnych jednostek administracyjnych państwa nie zawsze daje skoordynowaną koncepcję. Tego typu ujęcie nie jest nowe, znaleźć je można w wielu teoriach, w których region peryferyjny jest niejako ich częścią (W. Christaller, A. Losch, J. M. Thunen, A. Weber). W literaturze spotkać można ujęcie prawne obszaru peryferyjnego, za który uważa się regiony graniczne, to jest terytoria wzdłuż granic narodowych, charakteryzujące się spadkiem politycznej władzy państwa (W. Leimgruber);

2) obszar stykowy - obszar leżący na styku kilku regionów, sąsiedztwo obszarów peryferyjnych stykających się regionów (państw);

3) obszar pograniczny - położony w sąsiedztwie granicy po obu jej stronach. Jest to obszar peryferyjny dla obu państw, w których jest położony;

4) obszar przygraniczny - granica staje się źródłem korzyści dla terenów przy niej położonych. Trudno jest wyraźnie określić granice obszaru — wymaga to podjęcia specjalnych badań;

5) region przygraniczny - jest to obszar domknięty z wyraźnie określonymi granicami. Pojawiają się procesy integracyjne. Układ peryferyjny przekształca się w układ rdzeniowy. Zaznacza się wyraźnie oś regionu (np rzeka) oraz bieguny wzrostu, których strefa wpływu rozciąga się po obu stronach granicy. Rzeki są tradycyjnie potencjalnymi osiami regionów. Następuje integracja regionów rozdzielonych sformalizowaną barierą przestrzenną - granicą. Stworzona zostaje pewna funkcjonalna całość pomimo istniejącej granicy państwowej. Region przygraniczny charakteryzuje się współwystępowaniem tendencji dośrodkowych i odśrodkowych. W przypadku obszarów zróżnicowanych etnograficznie, granica jest jednoznaczna, ale nieostra, gdyż w obszarze przenikania się nacji bądź kultur świadomość przynależności narodowej nie zawsze jest jasno określona;

6) region stykowy - granica państwowa zostaje zniesiona; występuje jednak tzw. efekt granicy, wiele układów funkcjonuje tak, jakby granica istniała nadal. Fakt zróżnicowania, pomimo ustania dotychczasowej roli bariery politycznej, utrzymuje się wiele lat po zniesieniu granicy. Zależy to od jej stabilności w przeszłości i intensywności przemian społeczno-gospodarczych na danym obszarze. Granica państwowa nawet po zniesieniu jest barierą kulturową, społeczną, ekonomiczną i komunikacyjną. Następuje jednak pełna integracja gospodarcza pomimo braku integracji świadomościowej. Najpóźniej objęte procesami integracyjnymi są układy świadomości regionalnej;

7) region zintegrowany - dawne bariery nie istnieją, powstaje jeden region z wielojęzyczną ludnością.

Każda granica polityczna w większym czy mniejszym stopniu jest barierą ograniczającą przepływ ludzi, towarów i pieniądza. Według R. S. Yuilla granice polityczne stanowią „bufory wysokiego oporu”, których nie można przekraczać w dowolnym miejscu na całej jej długości, a stopień, w jakim granice pełnią funkcje bariery, zależy przede wszystkim od czynników politycznych, ekonomicznych i geograficznych. Strefa przygraniczna w sensie geograficznym to zawsze strefa peryferyjna, w sensie ekonomicznym natomiast terytoria rozciągające się wzdłuż granic państwowych mogą być regionami przemysłowymi o wysokim poziomie i dynamice wzrostu. Granica może być bardziej lub mniej elastyczna. Ograniczający wpływ granic państwowych na rozwój gospodarczy można niwelować przez redukcję barier handlowych, wzrost powiązań gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturalnych.

O ile granica państwowa stanowi konkretną rzeczywistość, istnieje obiektywnie, o tyle obszar przygraniczny jest konstrukcją umowną i ważna jest jego delimitacja. Jest to jedno z ważniejszych zagadnień, ale jak dotąd brak jednoznacznych metod i kryteriów delimitacji, które zyskałyby szeroką akceptację badaczy i praktyków. Różnice dotyczą przede wszystkim metod, stopnia dezagregacji przestrzennej, doboru mierników i ich ilości. Rozwój badań statystycznych na szeroką skalę może stworzyć podstawy uzasadnienia delimitacji.

Z punktu widzenia planowania delimitacja ma na celu ustalenie obszaru makroregionu. Bierze się pod uwagę występowanie linii i węzłów komunikacyjnych, przejść granicznych, ośrodków obsługi ruchu turystycznego, występowanie obiektów produkcyjnych i zasobów naturalnych mogących zaktywizować gospodarkę terenów przygranicznych. Przy definiowaniu zasięgu regionu granicznego należy brać pod uwagę jednostki będące podmiotem współpracy przygranicznej (w Polsce województwa oraz gminy wchodzące w ich skład), która dotyczy następujących głównych problemów: przejść granicznych, współpracy gospodarczej (przemysłu, rolnictwa, handlu i turystyki), gospodarki komunalnej w skali poszczególnych miast bliźniaczych, ochrony środowiska — wspólnych parków narodowych i obszarów stref ochronnych, ograniczenia emisji zanieczyszczeń, ruchu turystycznego i małego ruchu granicznego.

Można więc przyjąć, że region transgraniczny to terytorium po obu stronach granicy państw, z geograficznego punktu widzenia stanowiące wyraźną całość bądź jednolity kompleks terenów wykazujących wspólne cechy, o ludności mającej wspólne tradycje kulturowe i chcącej współpracować, by pobudzać postęp kulturalny, społeczny i gospodarczy. Współpraca transgraniczna powinna mieć solidną podstawę w prawie krajowym.

Uwzględnienie tych problemów powoduje, że możemy wyróżnić obszary o zróżnicowanym zasięgu, na które oddziałuje granica:

1) obszary o najmniejszym zasięgu terytorialnym — w Polsce obszar gmin bezpośrednio przylegających do granicy, a w ramach tych obszarów granice miast bliźniaczych,

2) obszary, których lokalne władze samorządowe podpisały umowy o bliskiej współpracy,

3) obszary wyznaczone przez jednostki podziału administracyjnego kraju (w Polsce obszary województw położonych przy granicach). Zróżnicowanie terytorialne jednostek podziału administracyjnego w państwach przylegających do granicy wymusza zastosowanie kryterium dodatkowego (np. ruch graniczny ludności, przepływ kapitału),

4) obszary, na których możemy zaobserwować oddziaływanie granicy — ruch graniczny ludności (łącznie z konsumpcją towarów i usług i rynkiem pracy) i przepływ kapitału,

5) obszary euroregionów. Euroregion to porozumienie regionów (zwykle przygranicznych) o współpracy transgranicznej. Ramowa Konwencja Europejska o współpracy transgranicznej samorządów lub władz terytorialnych, uchwalona przez Radę Europy w 1980 roku (ratyfikowana przez Polskę w 1993 roku), ustala, że współpraca będzie się odbywać w ramach kompetencji samorządów i władz terytorialnych ustalanych przez prawo wewnętrzne. Współpraca może zatem dotyczyć takich dziedzin i odbywać się w takich formach, jak to dopuszcza prawo każdego z zainteresowanych państw.

Rozwój pogranicza staje się samodzielnym podmiotowo narzędziem kształtowania polityki przestrzeni w otwartym systemie europejskim. Regiony graniczne i transgraniczne pełnią wzdłuż granic funkcję pomostów, stwarzając szansę rozwoju gospodarczego tych regionów oraz wykorzystania rezerw wewnętrznych. Struktura przestrzenna powinna być tu kształtowana zgodnie z warunkami naturalnymi, potrzebami ochrony środowiska oraz stosownie do wymogów infrastrukturalnych, gospodarczych, socjalnych i kulturalnych.

Podstawy współpracy transgranicznej

Współpraca transgraniczna powinna się opierać na istniejących systemach komunikacji tranzytowej, uwzględniać komplementarność gospodarczą terenów w celu kooperacji i przewyciężenia kolizyjności interesów.

Z istoty mechanizmu generującego rozwój społeczno-gospodarczy kraju wynika, że najważniejsze znaczenie dla współpracy transgranicznej w integrującej się Europie (dotyczy to w pełni również Polski), będą miały:

1) struktury tranzytowe — ich konstrukcję tworzy europejski układ komunikacyjny przebiegający przez Polskę oraz związane z nim funkcjonalne przejścia graniczne, specjalne strefy ekonomiczne (np. wolnocłowe) oraz ośrodki osadnicze (miasta różnej wielkości) położone w jego węzłach;

2) struktury komplementarne - stanowią one podstawę kooperacji i współpracy transgranicznej. Są słabo rozpoznane. Perspektywy ich kształtowania w skali krajowej i regionalnej są niejasne. W skali lokalnej są ograniczone do przepływu zasobów pracy, handlu i rekreacji świątecznej. Centra gospodarcze znajdujące się na terenach przygranicznych bardzo często odgradzone są od części swego naturalnego zaplecza po drugiej stronie granicy, z czego wynikają deformacje odbijające się niekorzystnie na możliwościach handlowych i usługowych. Regiony graniczne muszą często zmagać się z problemem braku alternatywnych i równorzędnych jakościowo miejsc pracy, upośledzeniem w przypadku podejmowania pracy w zaprzyjaźnionym kraju sąsiedzkim, brakiem wykształcenia niezbędnego do transgranicznego współdziałania oraz z nieprzejrzystością zagranicznego rynku pracy;

3) struktury konkurencji — mechanizmy ich funkcjonowania nie zostały jeszcze rozpoznane. Pierwsze ich objawy już się uwidoczniają. Do tej pory przedsiębiorstwa działające w regionach granicznych nie miały często dostatecznego rozeznania możliwości rynkowych i eksportowych, nie korzystały z wyników badań naukowych, nie wdrażały innowacji produkcyjnych. Rozwój badań marketingowych przyczynia się w coraz większym stopniu do przewyciężenia izolacji, a upodmiotowienie regionów tworzy warunki rozwoju konkurencji rynkowej;

4) struktury kolizji i sytuacji konfliktowych - obiektywnie uwarunkowane ich przesłanki to naturalne mechanizmy rozwoju stref przygranicznych, kon-

flikty interesów lokalnych i regionalnych zróżnicowanych narodowo społeczności i władz samorządowych. Nigdzie bardziej niż na terenach przygranicznych sąsiadujących ze sobą państw nie uwidoczni się konieczność przełamania izolacjonistycznych i nacjonalistycznych uregulowań.

Identyfikacja tych struktur powinna doprowadzić do odwzorowania ich obecnego kształtu, obiektywnych uwarunkowań ich funkcjonowania w przyszłości, a na tym tle do sformułowania strategii współpracy transgranicznej w skali lokalnej i regionalnej.

Dysproporcje społeczno-gospodarcze w regionach przygranicznych

Regiony graniczne cechuje występowanie różnorodnych dysproporcji i przeszkód gospodarczych. Dysproporcje rozwoju gospodarczego poszczególnych państw obejmujące obszary na zachodzie, południu i wschodzie zderzają się bezpośrednio w regionach granicznych. Mnogość podmiotów i problemów wywołuje wysoki stopień skomplikowania współpracy przygranicznej.

Zarówno zachodnie, jak i wschodnie granice Polski oddzielają systemy terytorialne o znacząco różnym stopniu rozwoju i poziomie cywilizacyjnym. Już dzisiaj wschodnie części Niemiec są rozwinięte znacznie bardziej niż sąsiadujące z nimi zachodnie obszary Polski, a nawet Czech. Obecnie najwyższy poziom organizacyjny współpracy przygranicznej ma miejsce z Niemcami na granicy zachodniej. Reaktywowana została współpraca z Czechami i Słowacją na granicy południowej; jej możliwości rozwoju ograniczają naturalne przeszkody geograficzne (góry). Podejmowane są inicjatywy współpracy przygranicznej na granicy wschodniej. Wschodnie regiony przygraniczne w Polsce są nie tylko słabiej rozwinięte, ale również graniczą z terenami słabiej rozwiniętymi gospodarczo po drugiej stronie granicy.

W opracowaniu *Polska 2000 plus* planuje się, że aktywizacja stref przygranicznych obok aktywizacji stref rekreacyjnych i aktywizacji pasm i ośrodków dynamizujących rozwój, przyczyniać się będzie w sposób istotny do rozwoju polityki stopniowej modernizacji kraju.

Na podstawie istniejącego materiału statystycznego można pogrupować województwa przygraniczne według ich udziału w wytwarzaniu produktu krajowego brutto Polski ogółem oraz na podstawie odchyień produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca w województwach przygranicznych od wielkości średniej dla Polski. Województwa leżące na granicy zachodniej (szczecińskie, gorzowskie, zielonogórskie i jeleniogórskie) zajmują 10,1% powierzchni kraju, zamieszkuje je 7% ludności, wytwarzają 7,1% produktu krajowego brutto. Pracujący tu stanowią 7% pracujących w Polsce. Województwa położone na granicy wschodniej (olsztyńskie, suwalskie, białostockie, białkopodlaskie, chełmskie zamojskie i przemyskie) zajmują 17% powierzchni, zamieszkuje je 8,7% ludności, wytwarzają 6,5% produktu krajo-

wego brutto; pracujący w nich stanowią 9,3% zatrudnionych ogółem w Polsce. Województwa położone na granicy południowej (krośnieńskie, nowosądeckie, bielsko-bialskie, opolskie, wałbrzyskie i katowickie) zajmują 10,9% powierzchni, zamieszkuje je 20,7 % ludności (w tym katowickie 10.5% ludności) wytwarzają 18,2% produktu krajowego brutto (w tym województwo katowickie 11%). Pracujący stanowią 20% zatrudnionych ogółem w Polsce (z tego 10,4% w województwie katowickim).

Produkt krajowy brutto na jednego mieszkańca w województwach zachodnich wynosi średnio 99, w województwach wschodnich 73,4, a w województwach południowych 77,2 (z uwzględnieniem województwa katowickiego 83,1), przy średniej krajowej 100. W grupie wszystkich województw przygranicznych jedynie województwa szczecińskie i katowickie przekraczają średnią krajową, co potwierdzałoby trudności rozwoju ekonomicznego regionów przygranicznych.

Dochody do dyspozycji gospodarstw domowych przypadające na jednego mieszkańca w województwach zachodniego pogranicza Polski wynoszą średnio 101; w województwach przygranicza wschodniego 88,9, na pograniczu południowym 94,3 (z uwzględnieniem województwa katowickiego) i 90,3 (bez województwa katowickiego) przy średniej krajowej 100. Potwierdza to korzystny wpływ zachodniej granicy na rozwój ekonomiczny tego regionu.

Prowadzenie polityki gospodarczej zróżnicowanej regionalnie wymaga posiadania odpowiednio zagregowanych danych dotyczących sytuacji w poszczególnych regionach. Instrumentami tej polityki są: warunki kredytowania, system podatkowy, normy i wymagania techniczne, inwestycje państwa w zakresie infrastruktury, tworzenie zaplecza naukowo badawczego sprzyjającego innowacyjności, tworzenie korzystnych warunków przyciągających kadrę i siłę roboczą.

Transformacja przyniosła istotne ożywienie gospodarcze kilku regionom w Polsce, które dotychczas znajdowały się na peryferiach życia gospodarczego, a ich majątek ulegał szybkiej dekapitalizacji. Zachodnie pogranicze korzysta z bliskości Niemiec dzięki napływowi niemieckich kupujących i kapitału inwestycyjnego. Pas zachodni uzyskał nowy potencjał rozwoju lub wzmocnił dotychczasowy. Istotną rolę odgrywa dostępność komunikacyjna i transportowa.

W pierwszym półroczu 1995 r. z obszaru oddalonego do 20 km przyjechało do Polski 22,7% osób przekraczających granicę północnowschodnią, 43,4% przekraczających granicę południową i 28,7% przekraczających granicę zachodnią. Z odległości powyżej 100 km przyjechało 38,9% osób na granicy północno-wschodniej, 22,8% na granicy południowej i 25% na granicy zachodniej. 46,5% przyjeżdżających do Polski przez granicę północnowschodnią i 40,5% przyjeżdżających przez granicę południową dokonuje zakupów w odległości od 21 do 100 km. Osoby przekraczające granicę

zachodnią w 78,1% dokonują zakupów w odległości do 20 km. Jest to związane z infrastrukturą obszarów przygranicznych.

Na podstawie wyników badania ankietowego szacuje się, że wartość poniesionych przez cudzoziemców (pieszych i zmotoryzowanych) wydatków na zakupy w Polsce towarów i usług (głównie gastronomiczno-hotelarskich), wyniosła w 1994 roku 4 808,4 mln zł, a w przeliczeniu na dolary według średniorocznego kursu NBP - 2 116,3 mln USD, z czego na zakup towarów wydano 4 003,4 mln zł (1763 mln USD), co stanowiło ponad 10% wartości polskiego eksportu i około 3% sprzedaży detalicznej. Na granicę północno-wschodnią przypada kwota 672,7 mln zł, na granicę południową 542,3 mln zł, na granicę zachodnią 3 593,4 mln zł.

Z analizy struktury zakupów wynika, że wydatki przeznaczane były w znacznej mierze na zakup artykułów nieżywnościowych (59,1% ogółu wydatków). Na zakup artykułów żywnościowych przeznaczono 24,2% wydanych w Polsce kwot, a inne wydatki związane z przyjazdem, dotyczące głównie hoteli i gastronomii, stanowiły 16,7% ogółu wydatków. Struktura wydatków była różna, co dotyczy nie tylko poszczególnych granic, ale również cudzoziemców zmotoryzowanych i pieszych. Na artykuły nieżywnościowe obcokrajowcy przekraczający granicę północno-wschodnią przeznaczali 70,2% swoich wydatków, a przekraczający granicę południową 89,6%. Cudzoziemcy ze wschodu najwięcej zakupili odzieży (26,9%) i obuwia (8,9%). Dużym zainteresowaniem cieszyły się również wyroby kosmetyczne i perfumeryjne (2,8%) oraz sprzęt elektroniczny (2,3%). Na południowej granicy Polski kupowano odzież (36,7%), obuwie (8,4%), meble (10,5%), wyroby z drewna i wikliny (4,9%) pościelowe (3,2%). W pozostałej części wydatków, które stanowiły łącznie 22,8%, wysoki był udział paliwa zakupionego przez obywateli Czech (9,0%). Obywatele Niemiec najwięcej zakupili wyrobów włókienniczych (9,7%), odzieży (8,6%) oraz pozostałych wyrobów nieżywnościowych (26,9%, z czego 18,7% to paliwo). Należy podkreślić, że znaczne kwoty wydatkowali oni na inne cele związane z pobytem w Polsce — wszelkiego rodzaju usługi oraz hotele i gastronomię.

W strukturze zakupów towarów żywnościowych na poszczególnych granicach wystąpiły dość istotne różnice. Na granicy północno-wschodniej przeważały zakupy wyrobów cukierniczych, owoców południowych, ryb i przetworów rybnych oraz kawy, herbaty i kakao. Na granicy południowej kupowano głównie wyroby tytoniowe i cukiernicze oraz tłuszcze jadalne. Niemcy najwięcej zakupili wyrobów tytoniowych, mięsa i przetworów mięsnych, mleka, serów i jaj oraz napojów alkoholowych. Na artykuły żywnościowe przeznaczali 23,6% swoich wydatków.

Tabela I

Odległość miejsca zamieszkania i odległość miejsca dokonywania zakupów przez cudzoziemców zmotoryzowanych przybyłych do Polski w I półroczu 1995 r.

Granica	Cudzoziemcy ogółem	W tym przyjeżdżający z odległości od granicy:			Cudzoziemcy ogółem	W tym dokonujący zakupu w odległości od granicy:		
		do 20 km	21 km do 100 km	powyżej 100 km		20 km	21 km do 100 km	powyżej 100 km
		Udział procentowy w ogóle badanych osób				Udział procentowy w ogóle badanych osób		
Północno-wschodnia	100,0	22,7	38,4	38,9	100,0	23,3	46,5	30,2
W tym z krajów graniczących:								
- razem	100,0	23,3	39,1	37,6	100,0	23,4	47,8	28,8
- Białorusini	100,0	37,0	26,1	36,9	100,0	19,2	54,2	26,6
- Litwini	100,0	6,8	42,9	50,3	100,0	4,9	33,5	61,6
- Rosjanie	100,0	32,1	58,2	9,7	100,0	32,0	41,4	26,6
- Ukraińcy	100,0	8,8	50,0	41,2	100,0	32,7	45,7	21,6
Południowa	100,0	43,4	33,8	22,8	100,0	55,8	40,5	3,7
W tym z krajów graniczących:								
- razem	100,0	51,3	37,2	11,5	100,0	63,6	35,4	1,0
- Czesi	100,0	59,1	32,7	8,2	100,0	71,1	27,9	1,0
- Słowacy	100,0	16,6	57,2	26,2	100,0	31,0	68,2	0,8
Zachodnia	100,0	28,7	46,3	25,0	100,0	78,1	12,1	9,8
W tym z krajów graniczących:								
- razem	100,0	29,1	47,4	23,5	100,0	78,9	12,1	9,0
- Niemcy	100,0	29,1	47,4	23,5	100,0	78,9	12,1	9,00

Źródło: *Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce w pierwszym półroczu 1995 r.*, Zielona Góra 1995.

W pierwszym półroczu 1995 r. wartość zakupionych przez cudzoziemców towarów i usług wyniosła 4106,4 mln zł; z tego 1258,6 mln wydali cudzoziemcy na granicy północno-wschodniej, 456,3 mln zł na granicy południowej, 2391,5 mln zł na granicy zachodniej (województwo zielonogórskie 377,4 mln zł). Z ogólnej wartości zakupów na żywność przypada 912,8 mln zł (tj. 22,2% wartości ogółem), towary nieżywnościowe — 2497,6 mln zł, (60,8%) i pozostałe wydatki 696,1 mln zł (17,0%).

W 1994 r. przeliczeniu na jednego cudzoziemca średnia wartość wydatków podczas pobytu w Polsce wyniosła 89,88 zł (około 40 USD) i była dość zróżnicowana na poszczególnych granicach. Na granicy północno-wschodniej wyniosła 238,92 zł (około 105 USD), na granicy południowej 56,44 zł (około 25 USD), na granicy zachodniej 87,49 zł (około 39 USD).

Cudzoziemcy i dokonywane przez nich w Polsce zakupy w 1994 r.

Cudzoziemcy i granica	Liczba przybytych	Wydatki cudzoziemców w tys. zł							
		Ogółem		na zakup towarów				inne związane z pobytem w Polsce	
				żywnościowych		nieżywnościowych			
		liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Ogółem	53 495 749	4 808 440,6	100,00	1 161 918,9	24,2	2 841 506,9	59,1	805 014,8	16,7
Północno- wschodnia	2 815 684	672 715,6	100,00	153 519,4	22,8	472 267,2	70,2	46 929,0	7,0
Południowa	9 608 947	542 361,2	100,00	52 546,7	9,7	486 083,0	89,6	3 731,5	0,7
Zachodnia	41 071 118	3 593 363,8	100,00	955 852,8	26,6	1 883 156,7	52,4	754 354,3	21,0
Zmotoryzo- wani - razem	39 223 302	3 768 113,7	100,00	822 613,9	21,8	2 178 097,7	57,8	767 402,1	20,4
Północno- wschodnia	2 815 684	672 715,6	100,00	153 519,4	22,8	472 267,2	70,2	46 929,0	7,0
Południowa	6 761 972	394 827,2	100,00	30 837,1	7,8	361 774,4	91,6	2 215,7	0,6
Zachodnia	29 645 646	2 700 570,9	100,00	638 257,4	23,6	1 344 056,1	49,8	718 257,4	26,6
Piesi - razem	14 272 447	1 040 326,9	100,00	339 305,0	32,6	663 409,2	63,8	37 612,7	3,6
Północno- wschodnia	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Południowa	2 846 975	147 534,0	100,00	21 709,6	14,7	124 308,6	84,3	1 515,8	1,0
Zachodnia	11 425 472	892 792,9	100,00	317 595,4	35,6	539 100,6	60,4	36 096,9	4,0

Źródło: *Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce w 1994 r.*, GUS, Warszawa 1995.

W pierwszym półroczu 1995 r. cudzoziemcy wydali przeciętnie na jedną osobę 133,20 zł Cudzoziemcy zmotoryzowani i przybywający koleją wydali odpowiednio 132,90 zł i 465,90 zł, a piesi 82,50 zł.

Zróznicowanie w poziomie wydatków poniesionych przez jedną osobę wynika z celu przyjazdu (turystyczny lub handlowy) oraz z częstotliwości przyjazdów (co związane jest z odległością miejsca zamieszkania od granicy) i z różnic w cenach podstawowych artykułów konsumpcyjnych pomiędzy Polską i krajami ościennymi.

Ogółem wartość towarów wywiezionych przez turystów w ramach ruchu przygranicznego w stosunku do wartości eksportu w 1994 roku (zarejestrowanego na podstawie dokumentu odprawy celnej SAD) stanowiła 10,2%. Relacje według krajów przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Wartość towarów wywiezionych przez cudzoziemców
i udział tego wywozu w eksporcie ogółem

Kraje	Wartość towarów wywiezionych przez cudzoziemców (w mln zł.)	Wartość eksportu (w mln zł.)	Udział wywiezionych towarów w eksporcie w %
Białoruś	302,7	312,3	96,9
Litwa	71,1	257,6	27,6
Rosja	67,2	2 123,6	3,2
Ukraina	184,7	643,2	28,7
Czechy	409,2	1 040,8	39,3
Słowacja	129,4	418,4	30,9
Niemcy	2 839,0	14 005,2	20,3

Źródło: *Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce w 1994 r.*, GUS, Warszawa 1995.

Relacja wartości towarów wywiezionych przez cudzoziemców do wartości eksportu realizowanego w ramach działalności gospodarczej w układzie krajowym przedstawia się następująco: Białoruś - 96,95%, Czechy - 39,3%, Słowacja - 30,9%, Ukraina - 28,7%, Litwa - 27,6%, Niemcy - 20,3%, Rosja - 3,2%. Wysoki wskaźnik w przypadku Białorusi tłumaczyć można znacznym natężeniem ruchu na tej granicy, na co wpływ ma bliskie położenie Brześcia i Grodna. Potwierdza to stosunkowo wysoki udział przyjezdnych zamieszkałych w odległości 20 km od polskiej granicy (co nie jest typowe dla granicy wschodniej). Odległość od granicy stanowi też uzasadnienie niskiego wskaźnika w przypadku Rosji.

Handel przygraniczny jest normalnym zjawiskiem w warunkach swobodnego przekraczania granicy w obie strony, świadczy o komplementarności regionów. Struktura wydatków w Polsce jest wynikiem korzystnej oferty sieci handlowej po stronie polskiej (przede wszystkim oferty cenowej). Dla okre-

ślenia, dla którego z państw graniczących ze sobą bardziej korzystny jest bilans przepływów finansowych i towarowych w strefie przygranicznej, niezbędne jest również badanie wielkości i struktury zagranicznych wydatków Polaków. Dla oszacowania rzeczywistych korzyści uzyskiwanych z wymiany przygranicznej niezbędne są dalsze badania mające na celu określenie kierunków i sposobów inwestowania pozostawionych w gminach przygranicznych środków.

Literatura

- ABDALLA M. (1994), Problemy kultury ludności asyryjskiej na pograniczu syryjsko-turecko-irackim, [w:] Pogranicze jako problem kultury, Opole.
- BUKOWSKA-FLOREŃSKA I. (1994), Pogranicze jako kategoria wewnątrzspołeczna i wewnątrzkulturowa, [w:] Pogranicze jako problem kultury, Opole
- CIOK S. (1993), Problematyka obszarów przygranicznych Polski Południowo-Zachodniej, Warszawa - Wrocław.
- DILEMMAS of regionalism and the Region of Dilemmas (1993), Katowice.
- LEIMGRUBER W., Granice polityczne jako czynnik integracji regionalnej. Przykład Bazylei i Ticino, [w:] Geografia polityczna, PZLG, z.4.
- PROBLEMY rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów przygranicznych (1983), Wrocław.
- RUCH graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce w 1994 r.(1995), GUS, Warszawa.
- RUCH graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce w pierwszym półroczu 1995 r., Zielona Góra.
- RYKIEL Z. (1985), Zagadnienia regionalnych systemów osadniczych, Studia KPZK PAN, t. 88.

MARIA FIC
DANIEL FIC

GRUNGLAGEN DER ZUSAMMENARBEIT IN DEN GRENZREGIONEN IN POLEN — AM BEISPIEL DER AUSGABEN VON AUSLÄNDERN

Die Prozesse der Behebung von Grenzen innerlich des Gebietes der EU-Staaten sowie die Strebung nach Entwicklung der Kontakte mit den Ländern, welche außer neuen äußerlichen Unionsgrenzen liegen, verursachen, daß gerade den Grenzregionen die Rolle der Brücken in dem europäischen Vereinigungsprozeß zufällt. Das Problem der Grenzen und ihr Einfluß auf die Gestaltung des wirtschaftlichen Lebens wurden noch nicht genau erkannt. Als Untersuchungskategorie wird das Grenzgebiet oft als ein differenziertes Gebiet verstanden, welches am Rande des Staates oder der Region gelegen ist. Die funktionale Sicht auf die ethnisch, kulturell und ökonomisch differenzierten Gebiete läßt folgende Begriffe unterscheiden: das Randgebiet, das Berührungsgebiet, die Grenzregion, die Berührungsregion und die integrierte Region.

Die Entwicklung des Grenzgebietes wird zum subjektiv selbständigen Instrument der Gestaltung der Raumpolitik im offenen europäischen System.

In dem sich integrierenden Europa werden für die Zusammenarbeit in den Grenzgebieten Transitstrukturen, komplementäre Strukturen, Konkurrenzstrukturen sowie Kollisionsstrukturen und Strukturen der Konfliktsituationen die größte Bedeutung haben. Die Identifizierung dieser Strukturen soll zur Abbildung ihrer aktuellen Gestalt, zu den objektiven Bedingungen ihres

Funktionierens in Zukunft und dadurch zur Formulierung der Strategie der Grenzzusammenarbeit in lokaler und regionaler Skala führen.

Eines der Ziele der Grenzzusammenarbeit ist das Ausnutzen der Entwicklungschancen, die aus der Nähe des Nachbarlandes herauskommen. Das drückt sich vor allem aus: in der Entwicklung des Handelsaustausches, der wachsenden Ausländerzahl, die Polen besuchen, und der Zahl der Polen, die ins Ausland fahren. In den Jahren 1990-1994 ist die Zahl der Personen fast dreifach (auf 271,3%) gestiegen, welche die polnische Grenze überschritten haben. Darin sind die Auslandsreisen der polnischen Bürger um 55% und die Ankünfte der Ausländer nach Polen fast vierfach (auf 407,7%) gestiegen. 1994 haben die westliche Grenze 134 Mio. Personen, die südliche Grenze 56,6 Mio. Personen, die nördlich - östliche Grenze 21,1 Mio. Personen passiert. Von dem Standpunkt der Wohnentfernung von der Grenze Polens sind 1994 aus dem bis 20 km von der Grenze entfernten Gebiet 28,8% Ausländer gekommen, von 21 km bis 100 km - 46,5% und aus Entfernung über 100 km - 24,7%. Die deutschen Bürger kamen am häufigsten nach Polen aus den Gebieten von 21 bis 100 km - 47,3% und bis 20 km - 28,6%. Der größte Anteil der Ausländer, die aus den entfernten Gebieten ankamen, wurde an der Nord-Ost-Grenze notiert - (38,9% aller Besucher, die über diese Grenze nach Polen kamen). Aufgrund der erreichten Ergebnisse der Fragebogenuntersuchung schätzt man, daß die Ausgaben von Ausländern (zu Fuß und motorisiert) für den Waren- und Leistungeneinkauf in Polen 4.808,4 Mio. Zł, d.h. 2.116,3 Mio. USD betragen. Davon wurden für den Einkauf der Waren 4.003,4 Mio. Zł (1.763 Mio. USD) ausgegeben, was über 10% polnischen Exports und ca. 3% Einzelhandels bildete.

Der nördlich-östlichen Grenze fiel der Betrag von 672 Mio. Zł, der südlichen Grenze - 542,3 Mio. Zł und der westlichen Grenze - 3.593,4 Mio. Zł zu. 1994 lagen die Durchschnittswerte, die während des Aufenthaltes in Polen getragen wurden, gegen 89,88 Zł pro Ausländer, d.h. ca. 40 USD und waren an den einzelnen Grenzen differenziert: an der nördlich-östlichen Grenze betragen sie 238,92 Zł (105 USD), an der südlichen Grenze 56,44 Zł (25 USD) und an der westlichen Grenze - 87,49 Zł (39,0 USD).